

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ НЯКОИ ОТГЛАГОЛНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ В БЪЛГАРСКИЯ И ФИНСКИЯ ЕЗИК

Й О У К О Л И Н Д С Т Е Т (Хелзинки)

Сравняват се българските и финските отглаголни имена съществителни на три групи: I. Nomina actionis, които имат то же значение, що и изходният глагол, но отличават се от него синтаксически; II. Nomina actionis, които означават по-специфично действие, а не явяват се лиш синтаксическими трансформациями глагола; III. Nomina acti. Съществителни на първи и втори групи могат образуват се с помощью болгарского суффикса *-не*, чья полисемия проявяват се при сравнении с финскими словами, которые имеют разные суффиксы для этих двух значений. Между исключительно продуктивными суффиксами *-не* в болгарском и *-minen* в финском языке существует тесная связь, до известной степени напоминающая флективную парадигму глагола в соответствующем языке. Оба суффикса используются для образования имен существительных, значение которых можно легко предсказать. Предполагается, что существует общая лингвистическая зависимость между морфологической продуктивностью и семантической регулярностью.

The study compares Bulgarian and Finnish verbal nouns of three groups: I. nomina actionis which have the same meaning as the original verb and only differ syntactically from it; II. nomina actionis denoting a more specific action, not being merely syntactic transformations of the verb; III. nomina acti. Both nouns I and II can be derived with the Bulgarian suffix *-ne*, whose polysemy is shown by comparison with Finnish words, having different suffixes for those two meanings. The extremely productive suffixes *-ne* in Bulgarian and *-minen* in Finnish have a close relation, partially similar to the inflectional paradigm of the verb in the respective languages. Both suffixes are used to derive nouns whose meanings are highly predictable. A general linguistic interdependence between morphological productivity and semantic regularity is assumed.

I. В настоящата работа терминът отглаголно съществително означава всички съществителни имена, образувани от глаголи. В българската граматична литература този термин се употребява в по-тесен смисъл — само за съществителните с наставките *-не* и *-ние*, но и в нея се срещат предложения за по-широка употреба (Андрейчин 1960, стр. 275; Стоянов 1976, стр. 427; Георгиева 1976, стр. 449), която вече преобладава например във финската граматична терминология.

Ще разгледаме овези български и фински отглаголни съществителни, които са или названия на действия (nomina actionis, напр. *четене*), или названия на резултата от действие или на неговия обект (nomina acti, напр. *изобретение*, *ядене*).

Названията на действия се разпределят в две групи, които ще означим със същ. I и същ. II. Първите имат същото значение като глагола, от който са произведени — при словообразуването промяната не е се-

мантична, а само морфологична (преход от една част на речта в друга). Например изреченията (1) и (2) са парафрази:

- (1) *Пеенето* не може да ти пречи.
- (2) Не може да ти пречи, че *се пее*.

Същ. II се различават от тях по това, че при субстантивирането се е променило и значението, т. е. думата е станала по-специфично название на едно явление: изречението (4) вече не е добра парафраза на (3):

- (3) *Пеенето* е любимият ѝ предмет.
- (4) Любимият ѝ предмет е, че *се пее*.

Граница между същ. I и II без съмнение съществува — дори и често да не е ясна, и трябва да се има пред вид в настоящата статия, тъй като финският език употребява последователно различни наставки за тези имена:

- (1) *L a u l a m i n e n* ei voi häiritä sinua.
- (2) *L a u l u* on hänen mieliaineensa.

Nomina acti ще бележим със същ. III.

2. Същ. I, II и III се образуват в българския език с помощта на продуктивната наставка *-не* и на по-малко продуктивните *-ние*, *-а*, *-ба*, *-тва*, *-итба*, *-ка*, *-овка*, *-н*, *-ница*, *-ия*, *-еж*, *-от*, *-отевица*, *-ция*, *-аж*. Независимо от различните си позиции в граматиката съществителните на *-ние* и *-ство*, отглаголните съществителни с нулева наставка и непроизводните думи също могат да бъдат еквиваленти на фински същ. I, II и III, напр. *развитие* — *kehitys*, *производство* — *tuotanto*, *отговор* — *vastaus*, *суна* — *keitto*.

3. В най-обширната финска граматика се споменават тридесет наставки, образуващи подобни съществителни (Пентиля 1963, стр. 274 — 308). От тях пет са „непродуктивни“, три — „малко продуктивни“, две — „полупродуктивни“, две — „относително продуктивни“, четиринадесет — „продуктивни“ и четири (*-е*, *-ma/mä*, *-minen*, *-mus/mys*) — „твърде продуктивни“. Другаде (Икола 1971, стр. 93 — 95) за най-важни наставки се приемат *-е*, *-i*, *-ma/mä*, *-minen*, *-mus/mys*, *-na/nä*, *-nta/ntä*, *-o/ö*, *-u/u*, *-uu/uu*, *-s*, *-os/ös*, *-us/ys*. Както и в български, една и съща наставка може да означава и действие, и резултата от него. Разбира се, понякога българското *nomen acti* или *actionis* се превежда с непроизводна или с образувана по друг начин дума, напр. *сватба* — *häät*, *криеница* — *riiloleikki*.

4. Значенията на българските съществителни на *-не* и *-ние* са добре изследвани. Продуктивната наставка *-не* образува имена, които означават действия, запазвайки силна „глаголност“. Тези имена могат следователно да бъдат същ. I и те съответствуват на финските съществителни с еднакво продуктивна наставка *-minen*: *четене* — *lukeminen*, *писане* — *kirjoittaminen*, *падане* — *putoaminen*, *каатане* и т. н. Често има и друг възможен превод, който обаче при същ. I никога не е задължителен: *продаване на къща* — *talon myynti* или *talon myyminen*.

Имената на *-ние* са най-често същ. III. Финските еквиваленти са различни, напр. *-i* (*растение* — *kasvi*), *-mus/mys* (*заявление* — *hakemus*), *-nto/ntö* (*изобретение* — *keksintö*). Доста обичайни са наставките с гласна + съгласна *s*: *събрание* — *kokous*, *наказание* — *rangaistus*, *създание* — *luomus*, *въдъхновение* — *innoitus*, *решение* — *päätös*, *съчинение* — *teos*. Наставката *-minen* се употребява само в онези редки случаи, когато съществителното на *-ние* е от типа I: *мълчание* — *vaikeneminen*; *наблюдение* — 1. *havainnoiminen*, *havainnointi*; 2. *havainto*; *осветление* — 1. *valaiseminen*, *valaisu*, *valaistus*; 2. *valaistus*; *желание* — 1. *toivominen*; 2. *toivomus*, *toive*.

И двете български наставки могат да образуват същ. II: *въстание, възраждане*. Тъй като финските съществителни на *-minen* са семантично още по-близки до глагола, отколкото българските на *-не* и не могат да имат значението на същ. II, имената на *-не* често се превеждат с два нееднозначни еквивалента във фински. Примери за този втори период са следните: *схващане, разбиране* — *käsitys, näkemys*; *изискване* — *vaatimus*; *налягане* — *raive*; *рисуване* (предмет в училището) — *piirustus*; *усещане* — *aistimus*; (*машино*)*строене* — *(koneen)rakennus*. Често същият превод, който при същ. I беше факултативен, става тук задължителен, напр. *мислене* — *ajattelu*. *Вдигане на завесата* може да се превежда и *esiripun nosto*, и *esiripun nostaminen* без разлика в значението, но ако *вдигане на тежести* означава даден вид спорт, можем да кажем само *rainonnosto*. *Купуване* е и *ostaminen*, и *osto*, но с *osto* може да се подчертае действието като определен акт вместо като просто извършване. Само в няколко случая финският език не различава повече отсенки от българския: както *възраждане*, така и *kansallinen herääminen* „национално пробуждане“ може да означава определен исторически период, бидейки същ. I.

5. Семантиката на другите български наставки е по-малко изследвана. Вероятно в най-типични случаи те образуват съществителни от типа II, при които следователно можем да намерим всички разглеждани тук наставки; напр. *книга за похвали, предложения и оплаквания* — *kirja kiitoksia, ehdotuksia ja valituksia varten*, в което имаме в български три различни наставки, образувачи в този пример същ. II или III, и във фински две — *-os* и *-us*, които са дори само от един морфологичен тип, гласна + *s*. Общо взето, в двата езика се употребяват при същ. II редица различни наставки, изборът между които не е обусловен от семантиката; явно е, че съответствия между отделни наставки няма. За международните думи на *-ция* и *-аж* можем само да отбележим, че във фински първите проявяват тенденция към замяна на чуждата наставка *-aatio* с финските *-oi-nti* (*operointi, simulointi, rationalisointi*), а другите към звуков състав, характерен за фински (*montaasi, sabotaasi, reportaasi*), и че тук тези заемки изобщо не се използват толкова много, колкото в български.

Често едно съществително с някоя от тези по-малко изследвани наставки се използва като същ. I (Георгиева 1976, стр. 446) и тогава то се превежда като име на *-не*. Ако то се развие и в другата посока и стане същ. III, финските еквиваленти вече обхващат цялата ни скала: *строеж* — 1. (строене, тип I и II) — *rakentaminen, rakennus*; 2. (сградата, която още се строи, тип III, обект) — *rakennus(työmaa)*; 3. (устройство, тип III, резултат) — *rakenne*; *сеитба* — 1. (сеене, I и II) — *kylväminen, kylvö*; 2. (времето за сеене) — *kylvöaika*; 3. (посятото, III) — *kylvös*; *покупка* — 1. (купуване, I и II) — *ostaminen, osto*; 2. (купено нещо, III) — *ostos*. Но не винаги финският език функционира като подходящ семантичен метазик: и трите значения на *изложба* (1. излагане на предмети за разглеждане; 2. тези предмети; 3. мястото, където те се излагат) се превеждат с *näyttely*.

6. Ето още някои семантични паралели:

хранене : храна — *ravitseminen, ruokkiminen* : *ravitse, ruoka*,
 молене : молба — *pyytäminen* : *pyyntö*; (писмена) *anomus*,
 изобретяване : изобретение — *keksiminen* : *keksintö*,
 произвеждане : производство — *tuottaminen* : *tuotanto*,
 прилагане : приложение — *liittäminen* : *liite*,
 виждане : видение — *näkeminen* : *näky*,
 изричане : изречение — *lausuminen* : *lause*,
 изповядване : вероизповедание — *tunnustaminen* : *uskontunnustus*,

постигане : постижение — saavuttaminen : saavutus,
назоваване : название — nimittäminen : nimitys, nimi,
събиране : събрание : сбирка — сборник — kokoaminen : kokous: 1. kokoelma,
. kokous : kokoelma.

В думите *употребяване* : *употреба* — käyttäminen : käyttö и *разви-
ане* : *развитие* — kehittyminen : kehitys значенията на членовете на двой-
ите частично се покриват както във фински, така и в български. Инте-
ресни са *стиране* : *спирка* — pysähtyminen, pysähdys : pysäkki, където и в
двата езика се използва наставка от изследвания тук тип за означаване
мястото на действието.

7. Когато в единия език една наставка се използва с непривично
начение, сравнението с другия разкрива това, например когато *-не* раз-
ие нови значения: *пътуване* — 1. matkustaminen; 2. matka; *предаване*
по радиото и телевизията) — 1. lähettäminen; 2. lähetys; *изследване* —
. tutkiminen; 2. tutkimus; *очакване* : *очаквания* — odottaminen : odotuk-
et; *спестяване* : *спестявания* — säästäminen : säästöt.

Обратно, явяващата се понякога многозначност на финските съ-
ществителни на *-minen* се показва на българския превод: *taraaminen* —
. *срещане*, 2. *среща*; *ääntäminen* — 1. *произнасяне*, 2. *произношение* (макар
та се употребява и *ääntämys* за второто значение).

Представява интерес думата *ядене* — 1. (хранене) — syöminen; 2.
храна) — ruoka, понеже и във фински syöminen може да придобие пред-
летно значение в много контекстове. Същото може да се каже и за juomi-
nen, което следователно се превежда по два начина: 1. *пиене*; 2. *напитка*,
итие.

8. Ако разгледаме въпроса на едно по-общо равнище, намираме
повече съответствия между съществителните на *-не* и *-minen*, които, както
же показано, най-често са еднозначни.

Съществителните имена на *-не* могат да се смятат за част от пара-
дигмата на глагола, защото те се образуват от всички (несвършени) гла-
голи. Освен това в нечленуваната си форма те могат да получат пряко
допълнение. Понякога тази конструкция се среща и при имената на *-ние*,
което е в разрез с нормата на книжовния език. Тогавя тези думи вероятно
се използват като същ. I и имат необичаен превод с име на *-minen*. Така е
напр. при думата *изпълнение*. Още преди повече от двадесет години Л.
Андрейчин (1954, стр. 238) предупреди да не се употребява конструи-
цията „изпълнение нещо“, но и днес тя се среща, с фински преводи jonkin
äyttämisen, suorittamisen, toteuttamisen:

(5) „... на упорит труд за изпълнение стратегическата задача на седмата петилет-
ка...“ (от лозунг на улица)

(5) ... sinnikkääseen työhön seitsemännen viisivuotissuunitelman strategisen tavoitteen
toteuttamiseksi...

Макар този въпрос да е чужд за финската граматика, понеже име-
ната на *-minen* редовно получават определение в родителен падеж вместо
пряко допълнение, и там има различни мнения за тяхната позиция в спре-
жението и словообразуването. Те също се образуват от всички глаголи
без изключение, дори например от моменталните, което не е възможно
при *-не* в българския език. Традиционно те се смятат за производни име-
на, но когато влязат в конструкция с глагола olla „съм“ за означаване на
задължение (minun on lukeminen „аз трябва да чета“, с архаична отсенка),
те се включват в глаголната система като „четвърти инфинитив“. В по-
следния случай те могат да получат и пряко допълнение.

Ако имаме пред вид само морфологична продуктивност, и във фински бихме могли да говорим за всички съществителни на *-minen* като членове на глаголната парадигма; но поради склонението на четвъртия инфинитив еднакво обосновано би било да го смятаме (заедно с III и V инфинитив и всички причастия) за обикновено отглаголно име, както прави в граматиката си А. Пентила.

9. И в двата езика онази наставка, която е морфологично напълно продуктивна, само много рядко се използва за означаване на понятия и предмети, по-далечни от глаголното значение. Съотношението между морфологичната продуктивност и семантичната редовност е вероятно езикова универсалия, която се явява в граматиката например в разликата между менищата и словообразуването. Ако има допълнителни паралели в семантичното използване на словообразователните типове в тези съвсем различни езици, това се дължи и на общността на отвлечените понятия, за чието изразяване словообразуването е едно от най-ефективните средства.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

- Андрейчин 1954: Л. А н д р е й ч и н. Слабости в езика на нашата публицистика. „Български език“, IV, кн. 3.
- Андрейчин 1960: Л. А н д р е й ч и н. Академик Тодор Павлов седемдесетгодишен. „Български език“, X, кн. 2 — 3.
- Георгиева 1976: Е. Г е о р г и е в а. Към въпроса за семантичната характеристика на отглаголните съществителни в българския книжовен език. Помагало по българска морфология. Глагол. София, 1976.
- Икола 1971: O. I k o l a (ред.). Nykysuomen käsikirja. Helsinki, Weilin Göös, 1971 (2 изд.).
- Пентила 1963: A. P e n t t i l ä. Suomen kielioppi. Porvoo — Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö, 1963 (2. изд.).
- Стоянов 1976: С т. С т о я н о в. Отглаголни съществителни с наставка *-ne* от свършени глаголи. Помагало по българска морфология. Глагол. София, 1976.